

Ad ELDRE SPRÅKHISTORIE

Pro: statseksamen

gamle tekster i overgangstiden mellom norrønt og dansk

- Et bruddstykke av [Nidaros'](#) bylov (*Niðaróss biarkøyiarretttr*, Cod. AM. 315g).
- Et håndskrift av en [Olav Tryggvasons saga](#) og en opptegnelse av [De ti bud](#) og de ti under i [Egypt](#) (Cod. AM. 310).
- Et bruddstykke av den nevnte *Olav Tryggvasons saga* (Cod. Ups. Delag. 4–7).
- Fra tiden omkring 1250 til omkring 1300:
  - Det eneste fullstendige håndskriftet av [Gulatingssloven](#) (Cod. 137), skrevet omkring 1250.
  - Det eneste fullstendige håndskriftet av *Olavssagaen* (Cod. Ups. Delag. 8), skrevet omkring 1250.

KONGESPEILET

- Et bruddstykke av *Kongespeilet* (Cod. Reg. n. s. 235g).

Du er rād æfæsta lita allayæl ihugþer þyft
er nu hæfir þu heyrða en líðau er colaræ
þyftia þlewa æf þyfti.

Sunt.

Thūil næftaymð de er ecyar
acali þið þā hæða þa heyr
ða ee ap þðū. unni spælega
roðu oc ay clawlega
þværū er næma þil vil
þāan iðotta sem luroða
þar ungot ochæfi ec líðau þa roðo
hugleidda oc þæfti ec ac ee nuu uice
hugþæ hafa cil miðit þlaða alla þa
liti er þar þar ū talat þvæta gefo læm
ec þar ca þā aleið ac þyftia en ec

f a

lyat: Em gud þittor ægt ynnahm
ryftia ap þu þarm er harn hæð
hva þyndliga geð. þo la dauid. vy.
daga a ropdu roglæðt ælðumzt
finum oc þad þ gud þu þarm lyft.
Em gud þittor ægt heyr þ bñ harn
oc do þarnt a þunum vj. Degi þi
þessi þar omu þ hernd at gud þittor
ægt þigga af dauid. at harn geð
honum kirtu. oc kalladi dauid man
þræpa inam þyn þu. er þ hæfða
þaðo þriam af þyft. Em þyft hor
koni þoldi harn þa skonim at æl
þalon þun harn. gecl. i auglet. allz
tollþ. oc lagðt. med þyftu harn.

lovene

- Tre bruddstykker av den eldre [Frostatingsloven](#) (Cod. Me II,2), skrevet omkring 1260–70.
- Syv bruddstykker av håndskriftet [Jöfraskinna](#), som inneholder norske kongesagaer (Cod. Holm. 9, Cod. AM. 325, VIII,3).
- Et håndskrift av det politiske stridsskriftet [Oratio contra clerum Norvegiæ](#) (Cod. AM. 114a), avskrevet av [Ivar klerk](#) omkring 1325.
- Den store lovsamlingen [Codex Tunsbergensis](#) (Cod. Reg. n. s. 1642), til dels nedskrevet mellom [1320](#) og [1360](#).

diplomatarium

- Ellers er i språklig sammenheng den store mengden diplomer viktig; disse opptrer fra begynnelsen av 1200-tallet gjennom hele middelalderen, og utgjør etter 1400 nesten de eneste litterære kildene. De er utgitt som *Diplomatarium Norvegicum*.

Etter svartedauen

- Hvis en sammenlikner det språket som ble talt i Norge omkring 1500 med norsk i høgmiddelalderen, kan endringene oppsummeres slik:

Stavingslengde

- Norrønt hadde både korte, normallange og overlange stavinger:
- Kort staving: *skin* – (sol)skinn
- Normallang staving: *skinn* – (kalve)skinn
- Overlang staving: *skínn* – (sola) skinner
- Norsk får nå bare normallange stavinger:
- kort vokal + lang konsonant: Finn
- lang vokal + kort konsonant: fin

Vokalendringer

- I moderne norsk henger rettskrivinga delvis igjen i det norrøne, derfor har vi slike inkonsekvenser i rettskrivinga som: *bukt, ung, dum, kokt* og (feie)*kost* og *kost*(hold), *stokk, love, grått, få* og *låve*.
- Norrønt hadde både *a, i* og *u* i trykklett staving: *hestar, bygðir, vísur*. Store deler av landet (særlig østnorsk) fikk etter hvert stort sett bare en slapp *e*: *hester, bygder, viser*.

Konsonantendringer

- *p* går over til *t* eller *d*: þak → tak, þú → du. *ð* forsvinner i uttalen, men blir ofte til *d* i skrift: tíð → tid, sauðr → sau
- I østnorsk oppstår nye lyder:
- tykk l: kál → kål, bqrð → bord
- retrofleks: gult, surt, garn
- sj-lyden og kj-lyden

Endringer i bøyingsmønstre

- Kasusbøying forsvant ved at nominativ, akkusativ og dativ falt sammen. I personlige pronomener falt akkusativ og dativ sammen til objektsform. Totallsformer av de personlige pronomenera forsvant mange steder: (*okkr* = vi to, *ykkkr* = dere to), men kan finnes blant annet på sørvestlandet.
- ! . Ubestemt artikkel – som var ukjent i norrønt – kom nå inn.

bøyning

- I norrønt ble ikke verbet bare bøyd i tid, men også etter om subjektet var i første, andre eller tredje person, entall eller flertall. Hver tid av verbet kunne altså ha opptil seks ulike former – mot i dag én. I 1800-tallets skriftlige dansk, svensk og landsmål, var verb også bøyd i entall og flertall, for eksempel *eg er* mot *dei ero* i landsmål. I talespråket fins flertallsbøyning ennå i noen få dialekter, blant annet i Setesdal. Et eksempel er *eg heve* mot *dei have* i Valle.

Syntaktiske endringer

- I norrønt kunne subjektet komme før eller etter verbalet: *Kom hann þá* eller *Þá kom hann* (Han kom da). Objektet kunne godt komme før hoved verbet: *Hefir þú nokkura menn hitt í borginni?* (Har du noen menn møtt i byen?) I norrønt var rekkefølgen mellom direkte og indirekte objekt fri: *Ek gaf konungi hring* / *ek gav hring konungi* (Jeg ga kongen ringen)

Syntaktiske endringer

- Preposisjoner har for en stor del erstatta kasussystemet:
- *Hann leitar hennar* = Han leter etter henne.
- *Hann syrgir hana* = Han sørger over henne.
- *Hann greip sverðit báðum hǫndum* = Han grep sverdet med begge hender.
- Det formelle subjektet «det» tas i bruk:
- *Maðr kom inn* = Det kom en mann inn.
- *Ljós brann í herberginu* = Det brant lys i lokalet.
- *Rignir* = Det regner.
- Den såkalte garpegenitiven kom inn, særlig i vestnorsk: *faðir Guðrunar* → Gudrun sin fader.

Ordtilfanget

Ordforrådet

- Kontakten med [hanseatene](#) brakte ikke bare en mengde nye begreper og ord inn i språket (*rente, snekker, spiker, kjøkken, skap, trapp, støvel, farge*), men fortrenget helt eller delvis norrøne ord: *brók* → bukser, *siðr* → skikk, *verzla* → handle, *telja* → betale, *farm* → varer, *sútarr* → skomaker, *lýsa* → beskrive, *vinna* → arbeide, *varsam* → forsiktig, *nytta* → bruke, anvende, *þó* → nemlig.
- Den [nedertyske](#) påvirkninga tilførte norsk nye [prefikser](#) og [suffikser](#) (an-, be-, ge-, -het), som senere ble produktive i det norske språket.

Skriftspråket

- Utover i [senmiddelalderen](#) minka bruken av det norrøne skriftspråket sterkt. Interessen for [sagadiktning](#) og gamle [kvad](#) avtok ved [hoffet](#) og i kretser som på 1200-tallet hadde dyrka og støtta diktning på morsmålet. Adelen ble mer og mer fellesskandinavisk, og norske stormenn orienterte seg mot Danmark og Sverige. Etter hvert som det norske riksstyret gikk samme veg, avtok også bruken av norrønt som [kansellispråk](#). Svartedauden regnes gjerne som et avgjørende vendepunkt både for norsk selvstendighet og for norsk skriftspråk. Antall skrive- og lesekyndige var få i utgangspunktet, og pesten tynnet sterkt ut i rekkene.
- I [diplomer](#) og andre skrifter fra perioden merker en en tiltakende vakling i skrivemåten av det norrøne språket. Det skyldtes ikke bare manglende opplæring og erfaring hos [skriverne](#), men også at endringene i talespråket ga et økende sprik mellom tale og skrift.

Skriftspråket

- I hundreåra før og etter [reformasjonen](#) gikk norrønt ut av bruk på det ene samfunnsområdet etter det andre. Som kansellispråk forsvant det helt med opprettelsen av [Kalmarunionen](#). Innafor kirka betydde reformasjonen at [Bibelen](#) kom på [dansk](#), og at [liturgi](#) og [preken](#) ble holdt på dansk. Lengst holdt norrønt seg i rettsvesenet. Med innføringa av [Kristian IVs lov](#) av 1604 forsvant de siste rester av norrønt også her. Norsk språk holdt også lenge stand i diplomer fra lensmenn og andre lokale myndighetspersoner og fra private. Disse såkalte [bondebrev](#) er den viktigste kilden til norsk språk i den mellomnorske perioden.
- Overgangen fra [handskrift](#) til trykte skrifter satte ytterligere fart i overgangen til dansk. København fikk sitt første [boktrykkeri](#) i 1480-åra. Christianias første trykkeri var i drift en kort periode i 1643, men en mer permanent trykkeridrift kom ikke i gang før etter 1814.

Interessant og morsomt (?)

- <https://www.youtube.com/watch?v=YHFhjXC6tUc>
- <https://www.youtube.com/watch?v=nb0RuWLHdhE>
- <https://www.youtube.com/watch?v=nb0RuWLHdhE>